

Libor PAVERA
(Bielsko-Biala)

Areál a lingvo-literární vzdělávání na zahraniční (bielsko-bialské) slavistice

**Ареал и лингвистическое и литературное образование
в зарубежной славистике (г. Биелско-Биала)**

Славистика г. Брно дает уже несколько десятилетий ценные импульсы не только филологической среде в Чехии, но и за границей, продолжая традиции, положенные в г. Брно уже в довоенное и военное время (мы имеем в виду главным образом компаратистическую и генетическую традицию профессора Вольмана). Современная славистика г. Брно (научная и дидактическая) может служить примером того, как в настоящее время понимать и реализовать славистические (ареаловые) исследования.

После революционных событий восьмидесятых – девяностых гг. XX века в большинстве стран средней Европы довольно серьезным образом изменились гуманитарные и общественные дисциплины, включая славистику, которая раньше часто заменялась русистикой – об этом свидетельствовали, например, сами названия кафедр, где славистика прямо соединялась с русистикой. В девяностые годы влияние русистики ослаблено, она слилась с остальными славянскими филологиями, став с ними на равных. А перед славистикой встали и другие задачи, основанные главным образом на политических изменениях в Европе. Поиску равновесия между отдельными славянскими филологиями помогло и стремление Европы к унификации и созданию единой и сильной Европы в рамках Евросоюза и мировая глобализация (планетаризация); хотя надо отметить, что данные процессы могут

взаимодействовать разнообразно: основываются еврорегионы, в местах с сильным *genus loci* возрастает стремление к самоидентификации и отказ от глобализационных процессов.

Некоторые рабочие места, связанные с гуманитарными дисциплинами, в послереволюционное время изменились, некоторые исчезли, другие наоборот возникли. Это касается и славистических или же среднеевропейских исследований, которые возникли в высшем учебном заведении в г. Биелско-Биала в 2001 году, когда из филиала политехнического вуза возникло самостоятельное высшее учебное заведение - University of Bielsko-Biała.

Среднеевропейские исследования (степень бакалавра и магистра) сосредоточились вокруг филологического ядра, предлагая однако не только такие филологические предметы как теория перевода, практический перевод, компьютерное редактирование и др., но и предметы из области маркетинга и менеджмента, политологии или социологии; часто студенты выбирают социологию или международные отношения как дополнительные специализации в рамках университета. Эти предметы дополнены и другими выборочными специализациями, такими как язык бизнеса, использование компьютерного делопроизводства и др.

Выпускник университета потом имеет не только филологическое образование (литературное и языковое), но и образование в социальных науках, политологии, социологии, в области маркетинга и менеджмента. Такой ареаловый подход, конечно, имеет как позитивные, так и негативные стороны, но отвечает требованиям времени и и потребностям выпускников современных вузов.

Area and the Linguo-Literary Education in the Framework of Foreign Slavonic Studies (Bielsko-Biała)

The autor of the present article analyzes the so-called Bologna process in European universities in the sphere of philology with special regard to his own University of Bielsko-Biała, Poland, which is focused more on practical methodology of teaching and on the specific permeation of most modern methods and disciplines, e. g. cognitivism and translationology opened towards the future profession of graduates in services, tourism, recreation, relaxation etc. Such an approach presupposes to accentuate practical and useful abilities, e. g. simultaneous interpreting, the knowledge of political and cultural area etc.

Brněnské slavistické pracoviště, které dává – opět nejen českému literárněvědnému prostředí – silné impulzy metodologické, ale i analyticko-intepretační a vyhledávací, bylo odedávna časoprostorem něčeho nového, „kvasu“, který je nutný a potřebný v každé disciplíně, aby nedošlo k jejímu nežádoucímu zmrtnění a

Areál a lingvo-literární vzdělávání

zkostnatění; je jistou výhodou, že přitom může takřka kontinuálně navazovat na obecně již známé a slavné tradice meziválečné i poválečné slavistiky, zvláště na wollmanovskou tradici komparatistickou a eidologickou (genologickou), což je příznačné vlastní vědecké práci I. Pospíšila i pro školu, kterou svým vědeckým i didaktickým úsilím po léta úspěšně kolem sebe buduje. Metodologické posuny, které lze sledovat v práci vědecké *sensu stricto* brněnského pracoviště, ale i v oblasti didaktické (nově koncipované obory v podstatě areálově vybudované a směřované), mohou být jedním z příkladů pro slavistická nebo středoevropská studia také v zahraničí. [Na okraj snad možno připomenout, že nejednou zde budu zaměřovat adjektiva středoevropská a slavistická (studia), neboť v řadě zemí se od označení slavistika ustupuje – důvody jsou přitom různé, je nasnadě, že příčiny hlavní jsou vnější, nesouvisející vlastně nikterak s oborem, jeho historií, výsledky práce ani budoucím směřováním.]

Revoluční události na počátku devadesátých let 20. století v středoevropských zemích... Tak se nejčastěji vysvětlují počátky většiny změn, které dnes cítit ujmeme v oblasti politické, ekonomické, kulturní, společenské apod., ale i v parciálních záležitostech, které nejsou tolik vidět. Jistě se lze shodnout na tom, že v oblasti vysokého i středního školství byly tyto změny přímo převratné (vzpomeňme, že v českém prostředí se již více či méně úspěšně uplatnily dva vysokoškolské zákony – zvláště ten druhý s řadou novelizací), i když to neznamená, že každá převratná změna je nutně a zároveň změnou pozitivní, pokrokovou, ať už kategorii pokroku bez výhrad přijímáme – či nikoliv. Kdo se někdy setkal v poslední době s rámcovými vzdělávacími programy (RVP), o nichž se před zavedením i ještě dnes vedou často plamenné diskuse v českých zemích, jistě si povšiml mnoha nedostatků a zrádných zákoutí, k nimž překotné změny ve svém důsledku mohou vést a prakticky vedou. Každá reforma je zároveň vnesením určitého počtu chyb do systému, což nutně vyvolává nutnost a očekávání reformy následující; stěží lze očekávat reformu školství, která z něj vytvoří bezchybně pracující mechanismus. Více versa to platí ve vědě, tu slavistickou (středoevropskou) nevyjímaje.

Zůstaňme v krátké úvaze u slavistiky a školství v porevolučních letech. Zatímco v západních zemích se po rozpadu železné opony začalo s redukcí a zavíráním slavistik, které byly často v podstatě hlavně rusistickými pracovišti (pracoviště byla sice slita s ostatními obory v amalgám, ale rusistika zpravidla zaujímalá přece jenom majoritní podíl), v postkomunistických zemích se naopak začalo hovořit o reformách slavistiky, o přetváření ústavů a kateder, z různých pohnutek za komunistické éry záměrně pojmenovávaných tak, aby z názvů vypadlo slůvko „slavistika“, např. v českém prostředí srovně souvislosti s potlačováním slavistiky již od padesátých let 20. století (viz dějiny Slovanského ústavu a osudy některých jeho pracovníků po výrazných meznících českých politických dějin). I v jiných tzv. postkomunistických zemích byl v rámci slavistických studií pokládán do r. 1989 důraz na rusistiku (je nutno přiznat, že šlo o jazyk a literaturu „velkou“ ve srovnání

s ostatními slovanskými filologiemi), šlo tedy v novém období především o zajištění rovnováhy mezi jednotlivými složkami slavistických studií.

Hledání rovnováhy napomohly i myšlenky rozšířit Evropskou unii o další, tentokrát právě tzv. postkomunistické země. Sociologové by s pomocí číselných výsledků dobře vysvětlili, jak na situaci zareagovali běžní občané, politické špičky nicméně zareagovaly na výzvu ve většině kladně – a i to nesporně zapůsobilo na rozvoj jednotlivých slovanských filologií v některých postkomunistických zemích.

Reakce budovat slovanské filologie na vysokých školách uvnitř celonárodní slavistiky zatížené svou světlou i temnou minulostí (tu má ostatně každý obor, není na místě se kát) byla však v jednotlivých zemích značně nerovnoměrná; tato nerovnoměrnost je zřetelná ještě i dnes. Potřeba budovat tržní hospodářství, byznys a jiné oblasti spjaté s přestavbou společností se nutně musely promítnout do filologie a jejího nového ustavení. Začalo se hovořit nikoliv o filologických studiích, které by vázaly studium jazyka a v něm psané literatury v tradičně pojímaných geografických celcích, ale o studiích areálových. K studiu určitého geograficky a filologicky vymezeného prostoru (často hrála důležitou úlohu takřka přímá obrozenská úměra jazyk = národ, jež v zásadě, při všem zjednodušení, zrodila novodobý nacionalismus, jehož důsledky jsou citelné ještě v současnosti) přibyla hlediska další: politická a hospodářská historie určitého celku, jeho demografické složení v diachronním rámci, ekonomický stav, kultura a civilizace apod.; areálová studia tak mají sice jádro filologické, sestávající nadále z jazyka a literatury, ale vědění a získávání poznatků rozšiřují o ostatní společenskovědní obory, politologii, vědy sociální apod.¹

Byla tak otevřena cesta k budování areálových studií i ke vzniku oborů, které využívají filologické složky slavistiky a tu slévají v amalgám s komunikačními dovednostmi, s marketingem, managementem, teorií reklamy, public relations, politologií atp. Ukázat to lze na konkrétním příkladě vzatém z praxe při vznikání nově pojatých slavistických oborů na počátku 21. století. Jde o vysokoškolské pracoviště polské (na ATH Bielsko-Biała, University of Bielsko-Biała), ustavené na počátku 21. století, které mohlo již využít zreformované situace v polském vysokém školství a mohlo se zčásti vystříhat omylů, k nimž nutně dochází ve velkých vysokoškolských kolosech (modely tradičních „kamenných“ vysokých škol).

Budovat pracoviště a obor na zeleném drnu má vedle nesporných pozitivních stránek i jisté nevýhody, např. kde získávat v současnosti vědecko-pedagogické

¹ Zde se nabízí řada témat k diskusi, např. *Reformy vysokého školství ve většině postkomunistických zemí a jejich význam a zhodnocení; privátní subjekty ve vysokém školství; evaluace (jakýsi audit) studijních programů a oborů, které ve společnosti scházejí; prakticistní uplatnění slavisticky orientovaných disciplín (např. jazyk byznysu), konkurenceschopnost, slavistika a tržní hospodářství, samofinancovatelnost – nonsens a realita.*

Areál a lingvo-literární vzdělávání

pracovníky, kteří musejí být zárukou kvality a mohou garantovat jednotlivé slovanské jazyky a literatury při akreditačních řízeních (je přece dobře známo, že nařízení akreditační komise i příslušné podkomise bývají v některých bodech neúprosná, její členové se až striktně řídí zákony, vyhláškami a ustanoveními, které nelze překračovat nebo nenaplnovat); jinou nevýhodou je rovněž scházející informační databanka – tedy nedostatek časopisů, studijní literatury, odborné literatury k tématu atd., což lze zčásti vyřešit zakoupením nějaké licence (univerzitní knihovna to vyřešila zakoupením licence C.E.E.O.L.: CENTRAL & EASTERN EUROPEAN ONLINE LIBRARY).

Základem nových oborů zůstala filologie, konečně na výuce se podílejí zejména jazykovědci, literární vědci, příp. historikové, jen specializované disciplíny, řekněme „nadstandard“ oboru, je zajištěn pracovníky jiných kateder, příp. odborníky z praxe. Základem filologického jádra studia je poznání současného jazyka mluveného i psaného, i jeho historické podoby včetně diachronního přehledu proměn, který se začíná úvodem do staroslověnštiny, chápané obyčejně jako počátek slovanské jednoty. Vyučovat od nejstarších období a přitom se zaměřovat na současnost jazyka má svoji vnitřní filozofii. Pokračuje se pak nejen historickou mluvnicí určitého slovanského jazyka, ale i sledováním vývoje literatur jednotlivých jazykových oblastí; jde o tyto jazyky: ruština, chorvatština, slovinština, makedonština, srbština, čeština, slovenština – ta není zatím pěstována jako samostatný obor, ale jako obor doplňkový (právě proto, že nebylo možno najít kvalifikované pracovníky pro garanci jazykové a literární složky studia).

Na místě se patří poznamenat, že každý posluchač si vybírá jeden slovanský jazyk hlavní, druhý vedlejší, kromě toho má samozřejmě ještě zapsán nejméně jeden velký západní jazyk (nejčastěji jde o angličtinu nebo španělštinu). Literární historie se specializuje na přehled literární kultury určité oblasti, od nejstarších období „uptoday“. Problémy tady činí nedostatek skript pro studenty. Existují rozměrné dějiny slovanských literatur, existují speciální encyklopedie a studie k tématu apod., ale to vše je často dostupné pouze v jednom nebo ve dvou exemplářích v knihovnách s prezenčním režimem, navíc jde o publikace staršího data, proto je zapotřebí vytvářet učební texty individuálně zaměřené na určitý obor a jeho cíle, což je opět záležitost autorsky časově náročná. V rámci intranetu se nicméně již začínají vytvářet individuálně pojaté virtuální knihovny.

Jazykovým a literárním předmětům předcházejí samozřejmě úvody do studia. Zvláště jazykověda se vzhledem k prostředí a vědecké orientaci přednášejících orientuje na kognitivismus – pojetí metafory zcela odlišné od stávajících výkladů („Aristoteles naruby“) – právě kognitivismu lze jako učení o určitých obrazech světa dobře využít v disciplínách translatologických, které rovněž tvoří nezbytnou a nezanedbatelnou složku výuky vedle poznávání reálií (civilizace slovanských zemí, historie a civilizace jednotlivých jazyků a kultur atd.). Z hlediska uplatňovaných didaktických metod je výuka směřována ke glottodidaktice.

Translatologii a překládání textů různé povahy i mluvených projevů je věnována veliká pozornost. Souvisí to zejména s prakticistním zaměřením pěstovaných slavistických oborů. Absolventi musejí na trhu práce konkurovat, musejí znát něco více než absolventi jiných institucí, školených většinou ve slovanské filologii v tradičním, konzervativnějším pojetí. Studenti slavistiky, přesněji středoevropských studií, se učí překladu nejen administrativních a odborných textů, ale rovněž překladu umělecké literatury (naposledy v bohemistickém semináři byla přeložena básnická kreace *Co Bůh? Člověk?* barokního básníka Fridricha Bridela, patrně nejhodnotnější skladba vzniklá před Máchovým *Májem*; překlad bude vydán tiskem spolu s českou reedicí starého tisku ze 17. století).

Vydávání výsledků studentských prací tiskem má motivační efekt: nejen proto, že posluchač může širšímu fóru prezentovat výsledek své práce, ale otištěný výstup mu umožňuje ucházet se o různé typy stipendií a grantů; opět pak Tito aktivní posluchači mají větší šanci stipendium nebo grant úspěšně získat. Texty Administrativní povahy – od životopisů, faktur, záručních listů po jiné žánry věcného charakteru – mají posluchače připravit pro případnou práci v praxi. Nejednou se sahá rovněž k překladům zákonů a vyhlášek, kde je zapotřebí prokázat vysoký stupeň preciznosti a znalost jiného (v tomto případě právního) kontextu, nejen filologickou erudici. Jiným významným předmětem je simultánní překlad, ale v této oblasti se obecně slavistická studia potýkají s problémem neexistence tlumočnických kabin, v nichž by si posluchači ověřovali schopnost rychle a pružně převádět do cílového jazyka mluvený text určitého slovanského jazyka. Technické zařízení je finančně náročným vybavením, nicméně jeho přítomnost může zvýšit výslednou kvalitu posluchačů i jejich konkurenceschopnost. Důležitou úlohu má ve skladbě předmětů již zmíněná Kultura a civilizace slovanských zemí.

Vedle filologické složky mají posluchači i složku practicistní. V podstatě mohou studovat ve třech větvích podle svého výběru a uvážení: 1) řízení firmy, 2) public relations, 3) počítačové editorství, ale v akademickém roce se otevírá pouze jedna kombinace – jedna z uvedených větví podle dominantního zájmu studentů.

Do oblasti practicistních předmětů, třebaže vyučovaných i na teoretické bázi, náleží předměty charakteru komunikačního (PR, jazyk byznysu aj.), ekonomického (management), i turistika a cestování, počítačová grafika aj. Posluchači mohou tak po absolvování využít i nabídek firem, které nejsou přímo filologicky zaměřené. Tomu často odpovídají i témata diplomových prací, která jsou vypisována, např. jazyk počítačových ikon (smajlíků – porovnání českého, slovenského a polského prostředí) včetně zkratk užívaných v SMS zprávách, jazyk programů tachografů ve srovnávacím aspektu apod. Ovšem nutno poznamenat, že přece jen převažují témata ligvo-literární ve srovnávacím aspektu, např. Viewegh a Masłowska – dva typy populární literatury, Viewegh a Gretkowska, porovnání různých překladů veršů Halase, Ráfuse a Rózewicze (česko-slovensko-polský kontext), Stereotypy v Polsku a v českých zemích – o mýtech, které mají Češi o Polácích a Poláci o

Areál a lingvo-literární vzdělávání

Češich; tedy lze vidět, že jde o práce i kulturně a antropologicky orientované. Je vidět rovněž snahu vypisovat nebo přijímat návrhy takových témat, která jsou nejen atraktivní, ale mají i srovnávací aspekt, neboť právě srovnávání, jak kdysi prozíravě napsal akademik D. S. Lichačov ve své poetice staroruské literatury, je klíčem k poznání.

Vzhledem k tomu, že studia již jsou v souladu s pravidly Boloňského procesu, existuje jejich členění na 3+2+3, ale na práva k doktorizování v jazykové a literární složce filologie zatím bielsko-bialská slavistika čeká, neboť nemá dostatek habilitovaných a inaugurovaných pracovníků (pro získání práva doktorizovat je zapotřebí osmi samostatných vědeckých pracovníků pro jeden obor, např. literární vědu nebo lingvistiku).

Podle Boloňského procesu by se měly otevírat skupiny posluchačů o nejméně 25–30 studentech, což ve slovanských (i jiných) filologiích je těžko možné, resp. pokud se přihlásí dostatek posluchačů. V průběhu studia navíc mnoho studentů ze studia rezignuje – slovanská filologie, třebaže inspirativně doplněná o komplet nefilologických předmětů, bývá často pouze nouzovým životním řešením posluchačů, daleko častěji studenty přitahují „prestižní obory“ – angličtina, španělština, sociologie, pedagogika, politologie a mezinárodní vztahy apod.

Moderně pojatá, prakticistně orientovaná slavistika (středoevropská studia) ve školách si tak hledá i získává a zčásti již upevňuje své místo uprostřed nebipolárního světa, který má jisté problémy, jež se bytostně dotýkají vědy i vysokého školství. Zčásti je zapotřebí trendům vyhovět (rozšířit filologie o prakticistní stránku), zčásti je zapotřebí podržet standard a tradici. Vše je vždy jen o hledání rovnováhy. Sledovat navzájem budování slavistických oborů (často v rámci středoevropských studií) pomáhají různé programy, zejména program Erasmus, který posluchači i přednášející plně využívají k poznávání jiných zemí a jejich školských systémů i úrovně poznání a vědy, a ukazuje se ve výsledku, že je to ku prospěchu všech zúčastněných stran.

I výměna informací o různých typech filologií a využívaných metodách práce může být výrazným přínosem a vítaným vzájemným obohacením. Bylo by možno hovořit ještě o badatelských plánech a projektech, ale z teoretických výšin je někdy zapotřebí sestoupit na pevnou zem a zamyslit se nad základní otázkou: co budujeme a k čemu a zda to prakticky a účelně slouží člověku v dnešním světě.

